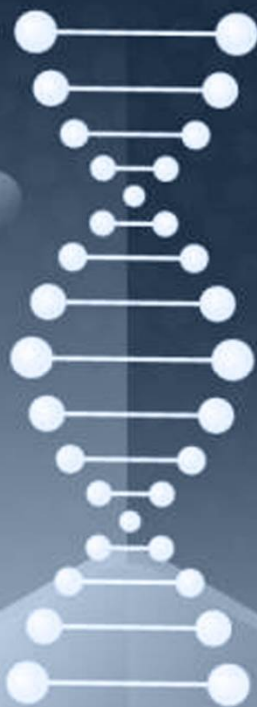

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 6 **2025**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-6>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. **Bekposhsha Ahmedova**
OGAHYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARI LEKSIKASIDAGI ARABIY SO‘ZLAR
TAHLILI.....7
2. **Nasirov Abdurahim Abdumutalipovich**
O‘ZBEKISTON – XITOIY HAMKORLIGIDA XITOIY TILINING ROLI VA AHAMIYATI.....13
3. **Marg‘uba Abdullayeva**
AFROSIYOB ANTROPONIMINING TAHLILI VA TALQINI.....18
4. **Raufjon Maxmudov, Bahram Abdusharipov**
INGLIZ LEKSIKASI VA O‘ZBEK TILINING SUBSTRAT BIRLIKLARI O‘RTASIDAGI
MUNOSABAT.....23
5. **Raufjon Maxmudov, Bekposhsha Ahmedova**
OGAHYNING TARIXIY ASARLARI LEKSIKASIDA QO‘LLANGAN SO‘ZLARNING
BADIY-ESTETIK FUNKSIYALARI.....29
6. **Сайёра Самандарова**
ХОРИЖДА ТАҲСИЛ ОЛГАН ЖАДИД МАКТАБИ ЎҚУВЧИЛАРИ.....35

PEDAGOGIKA

1. **Чикалова Анна Вадимовна**
СТРУКТУРА БАЗОВОГО ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ 16-20 ЛЕТ В
ЛЕГКОАТЛЕТИЧЕСКОМ СЕМИБОРЬЕ.....43

TARIX

1. **Собиров Курбонбой**
ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДА ТЕМИР ДАВРИ СУҒОРИЛИШ ТАРМОҚЛАРИ ТАРИХИГА
ДОИР БАЎЗИ БИР МУЛОҲАЗАЛАР.....50
2. **Atadjanova Dilnoza**
XIVA ME‘MORCHILIGI MEROSIDA YOG‘OCHGA ISHLOV BERISH AN‘ANALARI.....54
3. **Muborak Madrimovna Matyakubova**
XVIII–XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK,
QORAQALPOQ VA TURKMAN SHOIRLARINING O‘RNI.....58
4. **Matnazarova Gulnoz Baxtiyorovna**
QUYI AMUDARYO REGIONIDA ENEOLIT VA BRONZA DAVRI MUNCHOQLARI
O‘RGANILISH SAHIFALARIGA DOIR BA‘ZI MULOHAZALAR.....63
5. **Эримматова Гулноза Азимбой қизи**
РОССИЯ ВА ХИВА ХОНЛИГИ БИЛАН САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИГА
ОИД БАЎЗИ ЧИЗФИЛАР.....67

6. Абдалов Умидбек ХОРАЗМ ВОҲАСИДА ИЛК ЎРТА АСР АҲОЛИСИ ДАФН ИНШОАТЛАРИНИ ЎРГАНИШ НАТИЖАЛАРИ.....	71
7. Babayazov Umidbek Pulatovich QADIMGI XORAZM VOHASIDA IQLIM O‘ZGARISHLARI VA DEHQONCHILIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI.....	75
8. Собиров Курбонбой ҚУЙИ АМУДАРЁ ХУДУДИ ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ ХОЛАТИ, ЎЗЛАШТИРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	79
9. Rajabova Dinora Shavkatovna QORAQALPOQLARNING XORAZM HUDUDIGA KO‘CHIB KELISHINING A.BOLTAYEV MATERIALLARIDA YORITILISHI.....	84
10. Разикова Дилором Кадыровна ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ЭТАПЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	88
11. Adamova Farangizbonu Jamol kizi, Khalliyeva Gulnoz Iskandarovna THE CHARACTER ANALYSIS OF JACK IN THE NOVEL JACK RAYMOND.....	104

Собиров Курбонбой-

Урганч давлат университети

Тарих кафедраси профессори, т.ф.н.

ҚУЙИ АМУДАРЁ ХУДУДИ ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ ХОЛАТИ, ЎЗЛАШТИРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20641926>

АННОТАЦИЯ

Жанубий Оролбўйи худуди ибтидоий жамоа тузуми даври географик ҳолати, ўзлаштирилиш босқичлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Виноградов А.В, Итина М.А, Кесь А.С, Мамедов Е.Д, Виноградова Е.А, Баратов П, Толстов С.П, Холматов Н.У, Вайнберг Б.И, Бижанов Е.Б, Массон В.М, Жанубий Оролбўйи, Сариқамиш, Қизилкум, Султон Увайс, Амударё. Ақчадарё, Сирдарё, Жонидарё, Инкордарё Маҳондарё Гўжайли, Мезолит, Неолит, Жонбас-4, Қушқала, Султон Увайс, Дарбазакир, Жойтун.

Собиров Курбонбой —

профессор кафедры истории

Ургенчского государственного университета,

кандидат исторических наук

ПАЛЕОГЕОГРАФИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ И ЭТАПЫ ОСВОЕНИЯ ТЕРРИТОРИИ НИЖНЕГО АМУДАРЬИНСКОГО РЕГИОНА

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются этапы освоения человека в географических условиях первобытно-общинного строя Нижовья Амударьи.

Ключевые слова: Виноградов А.В, Итина М.А, Кесь А.С, Мамедов Э. Д, Виноградова Е.А, Баратов П, Толстов С.П, Холматов Н.У, Вайнберг Б.И, Бижанов Е.Б, Массон В.М, Нижовья Амударье, Сирдарье, Жанидарье, Инкардарье, Махандарье, Гужайли, Мезолит, Неолит, Жонбас-4, Кушқалъа, Султон Увайс, Дарбазакыр, Жайтун.

Sobirov Kurbonboy –

Professor of the Department of History,

Urgench State University,

Candidate of Historical Sciences (PhD in History)

THE PALEOGEOGRAPHICAL CONDITIONS AND STAGES OF SETTLEMENT IN THE LOWER AMU DARYA REGION

ABSTRACT

The article analyzes the stages of domestication in the paleogeographic conditions of the period of the primitive community system of the South Aral Sea.

Keywords: Vinogradov A.V., Itina M.A., Kes' A.S., Mamedov E.D., Vinogradova E.A., Baratov P., Tolstov S.P., Kholmatov N.U., Weinberg B.I., Bizhanov E.B., Masson V.M., South Aral Sea, Sarikamish, Kyzylkum, Sultan Uvays, AmuDarya. AkchaDarya, Syrdarya, Jonidarya, Inkor Darya, MakhonDarya, Gujaili, Mesolithic, Neolithic, Jonbas-4, Kushkala, Darbazakyr, Joitun.

КИРИШ ВА ДОЛЗАРБЛИГИ

Жанубий Оролбўйининг палеогеографик шароити, табиий-иқтисодий ресурслари ва ушбу ҳудуднинг ибтидоий жамоа тузуми давридан бошлаб инсон томонидан босқичма-босқич ўзлаштирилиши масалалари археология ва палеогеография соҳаларида муҳим тадқиқот йўналишларидан бири ҳисобланади. Мазкур мақолада Хоразм археология экспедицияси материаллари асосида Қўйи Амударё ҳудудининг илк географик ҳолати, унинг ўзгаришлари ва одамзод томонидан ўзлаштирилиш босқичлари таҳлил қилинади.

МЕТОДЛАР ВА ЎРГАНИЛИШ ДАРАЖАСИ

Тадқиқотда археологик қазилмалар, табиий-географик таҳлиллар ва тарихий манбалардан фойдаланилди. Асосий манбалар сифатида Хоразм археология экспедицияси (ХАЭЭ) нашрлари ва С.П. Толстов, Е.А. Виноградова, М.А. Итина каби олимларнинг ишлари асос қилинди. Геоморфологик ва палеоклиматик маълумотлар хронологик изчилликда ўрганилди. Шунингдек, Қизилқум, Султон Увайс тоғлари, Оқчадарё ва Сарикамиш ҳавзаси каби ҳудудлардаги археологик ёдгорликлар хариталаштирилди.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Хоразм археология экспедицияси ходимлар нашрларида қайд қилинган маълумотлар ибтидоий жамоа тузуми даври палеогеографияси шароитида аجدодларимиз Қўйи Амударё ҳудудини босқичма-босқич ўзлаштириш жараёнини ўрганишда назарий манба бўлиб хизмат қилади. Хоразм воҳасида истиқомат қилган аجدодларимиз тарихий давр, турли босқичларида географик муҳит, антропоген ландшафт ва экологияси таъсирида ҳаёт ва ижод уйғунлиги натижаларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Тарихий маълумотлардан маълумки, 4-3 млн йилликлар илгари Сарикамишбўйи, Қизилқум-Орол оралиги юзаси текислик бўлган(1-С.290-291) Мазкур текислик географик ҳолати 500 минг йилгача давом этган, айнан ушбу хронологик санадан ҳаво ҳарорати совуқлашиши натижасида пасттекисликни музлиқ қоплаган. Султон Увайс тоғи баландлиги сақланиб қолган(471м), юқори қисми манзарасини қор тасвир қилган. Буюк музлиқ мил авв-ги 12 минг йилгача давом этган. Тўртламчи давр плейстоцен музлиги Вюрм босқичи даврида Хоразм воҳаси шимоли-шарқий текислиги географик ҳолатини Султон Увайс тоғи этақларини ўзлаштирган ибтидоий овчилар этник жараёни олиб борганлар(Бурли-3)(2-С.74-78). Демак, Султон Увайс тоғи этагига тутшиб кетган текислик плейстоцен музлиги Вюрм босқичида табиий шароит илиқ ва нам бўлганлиги боис, табиат инъомидан уddaбурон ва эпчиллик билан табиий манбалардан усталик билан билан фойдаланиб, касби-корларини чекланган ҳудуда олиб борганлар, қўшни ҳудудларга ёйилиш таянч вазифасини бажарган.

Мезолит(12-7минг йилликлар) жамияти палеогеографик манзараси табиий ҳарорат кўтарилиши натижасида Буюк Татис музлиги нишоблашган шимолий томон чекиниши муносабати билан ҳосил бўлган сернам ва серунум текислик, унинг манзарасини тасвир қилган сув ҳавзалари сатҳи қор эриши ва ёмғир сувлари туфайли чучук сувларга айланган, унинг соҳилига тутшиб кетган соф тупроқ минерал моддаларга сероб бўлган майсазорларга айланган. Е.А Виноградовани Бурли-3 манзилгоҳи овчилар ва термачилар сўнгги тош даври ва илк неолит давларида Султон Увайс тоғи сўл ва ўнг ҳудудларида табиий ресурслар захираси этник муносабатларни олиб борганлиги тўғрисида хулосасига қўшилиш мумкин. С.П. Толстов ва А.В. Виноградов асарларида неолит даври илк босқичларида уруғ жамоалари хўжалиги тарихига оид маълумотлар кузатилмайди. С. П. Толстов Жонбос-4 манзилгоҳида қисман қазилма ишлари натижасида олинган ашёлар мил авв-ги 1У-111 минг

йилликка мансуб бўлган(3. С. 59-60). Қайд қилиш лозим бўладики, тадқиқотчи манзилгоҳ юқори маданий қатламидан олинган моддий ашёларни илмий таҳлили асосида тарихий хронологиясини таклиф қилган. Манзилгоҳнинг қурилиш тарихини ўрганиш мақсадида қадимий маданий қатламидан археологик изланишлар олиб борилмаган.

Неолит даври(У1-1У минг йилликлар)да мил авв 8-7 минг йилликларда Амударё сув тошқини йўналиши шимолий томон йўналиши натижасида Хоразм воҳаси географик манзараси ўнг ва сўл соҳил ҳудудларга ажралган. Мазкур ҳудудлар юзаси, антропоген ландшафти, экологик шароити ҳамда гидрологик тузилишида фарқланиш ҳолати кузатилади. Амударё сув сатҳи кўтарилиши муносабати Шўрахон қишлоғи яқинидан Оқчадарё ирмоғи ажралиб чиқиб, сувини Қизилқум қум уюмлар оралиғида майдончалар сув ҳавзаларига айланган, улар тўйингандан кейин шимол томон йўналиши жараёнида қум тепаликлари тўсиқ бўлганлиги боис, тик учбурчак шаклда Қизилқумни икки қисмга ажратиб, Орол денгизига сувини олиб борган. Султон Увайс тоғи Қизилқум саҳроси шарқида 25 км йўналиши муносабати билан Шўрахон ва Султон Увайс тоғи оралиғи Жанубий(қадимги), Султон Увайс тоғи ва Орол денгизи оралиғи(Шимолий Оқчадарё(ёш) ҳудудларига ажралган(3-С.59-65). Шимолий Оқчадарёдан шарқий томон ажралиб чиққан шаҳобчалар Қизилқум баландлиги тўсиқ бўлганлиги боис, Орол денгизи томон йўналиши жараёнида, Сирдарёни Жонидарё, Қувондарё ва Инкордарё ирмоқлар сувлари билан қўшилиб, Орол денгизи жанубий доирасини шакллантирган(50 минг кв.км)(4 Б.283) Хоразм экспедицияси натижаларига кўра, Ёнбошқала баландлиги атрофлари географик манзарасини акс эттирган сочма қумлар тепаликлари, улар оралиғида ҳосил бўлган сув ҳавзалар органик дунёси, улар этагида ўсимлик ва ҳайвонот дунёси географик муҳитни ҳамда неолит даври аҳоли томонидан сунъий тарзда барпо қилинган ёдгорлик Жонбас-4 манзилгоҳи Қизилқум манзарасини тасвир қилган Жонбас-4 манзилгоҳида истиқомат уруғ жамоалари этник тарихига оид турли фикр-мулоҳазалар тадқиқотчилар асарларида қайд қилинган.

Археологик адабиётларда Каспийбўйи шарқий ҳудудида жойлашган Янгажа манзилгоҳи аҳоли бир гуруҳ вакиллари томонидан ўзлаштирилганлиги қайд қилинган(5-С.143-144). Тадқиқотчи М.А Итина ёнбошлик уруғ жамоалари Жанубий Урал ҳудудлари аҳолиси билан олиб борган маданий алоқаларга эътибор қаратган(6-С.23-24). Назаримизча, мил авв-ги У минг йиллик охири-1У минг йиллик биринчи ярмида Султон Увайс тоғи этаклари Бурли-3 манзилгоҳи овчилари Султон Увайс тоғи этаклари узлуксиз фойдаланиши натижасида табиий ресурслар кундалик эҳтиёжларни таъмин қилмаганлигини инобатга олган авлодлари иқтисодий ҳудудлар сари миграцион сиёсат олиб борганлар. Ёнбошқала баландлиги теварак-атрофи манзараси Қизилқум тўлқинсимон қум уюмлари оралиғида ботиқлар сув ҳавзаларга айланган, улар соҳил этаклари ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига сероб бўлган. Тош даври сўнгги босқичидан мил авв 1У минг йилликларгача Султон Увайс тоғи атрофларини ўзлаштирган Бурли-3 манзилгоҳи овчилари тарих тақозасига кўра, жануби-шарқий Ёнбошқала баландлиги томон миграцион тадбирини олиб ўзлаштириши натижасида алоқа йўлларни кашф қилиб, янги географик шароитда устунлик қилган сув ҳавзалари соҳили этакларни яшил ҳудудга айлантирган қамишзор ва тўқайзорлар, ранг-баранг сайроқи қушларнинг майин сирли оҳанглари, ғазабталаб ҳайвонларни бақироқ овозларни уйғунлаштирган сифония оҳанглари теварак-атрофларни қамраб олган эди. Сарикамишбўйи ҳавзаси географик ҳолати ва гидрологик тузилиш хусусияти Амударё Довдон(300км), Дарёлик(250км) ўзани сув сатҳи кўтарилиши натижасида Қорақум баландлиги оралиғида ботиқлар сув ҳавзаларига айланиб одамзот келиб жойлашиб касби-корларини белгилаб олиш имкониятини ҳосил қилган.

Мил авв 1У минг йилликлар иккинчи ярми-111 минг йилликларда Жонбас-4 манзилгоҳи уруғ жамоалари аҳоли сон миқдори ошганлиги муносабати билан қўшни теварак-атрофлари антропоген ландшафти, ва экологиясини намоён қилган Ёнбош-5,Таджиқозигон-2, Каунди-3, Қўрғошин мнзилгоҳлар этник жараёнлар марказлари бўлган(7-С.78). Неолит даври манзилгоҳларида жойлашган уруғ жамоалари асосан Қизилқум ва Амударё оралиғи ҳамда Шўрахон ва Султон Увайс тоғи ҳудудлари бўлган. Султон Увайс тоғи шимоли-шарқий

худудлари уруғ жамоалари томонидан кам ўзлаштириш тадбири ни олиб борган. Туямўйин худудда Кушқалъа, Султон Санжар, Қарриқизил, Амударё Довдон ирмоғи қуйи ҳавзаси Қуйисой баландлиги атрофлари географик тасвирида этник муносабатлар кечган(8-С.78). Шу тариқа, Жонбос-4 манзилгоҳи овчилари ва термачилар хўжалигини давом эттирган аجدодларимиз аҳоли сон миқдори ошганлиги ҳамда вужудга келган озиқ –овқат муаммосини ҳал қилиш мақсадида қўшни худудларга кучиш зарурати вужудга келган. Сарикамишбўйи жануби-ғарбий худуд геоморфологиясини тасвир қилган Қуйисой баландлиги теварак-атрофлари чорвага бой бўлганлиги боис, келиб жойлашганлар(Тумек-кичиджик).Ўзбой ва Туямўйин худудларни ўзлаштирган.Назаримизча, неолит даври охири босқичида Қуйисой баландлигида ўрнашган неолит даври овчилар ва термачилар Тумекичиджик қабрларда оламдан ўтганларни жойлаштириш тарихига оид манбалар олинган(9- С 27). Н.У.Холматов қайд қилишича, Қуйи Зарафшон дарёсининг Моҳандарё, Гўжайли ирмоқлар сув таъминоти юқори даражада бўлганлиги боис, Қизилқум қум уюмлари барханлари оралиғида ботиқлар Катта ва Кичик сув ҳавзаларига айланганлиги боис, улар соҳили этагига уланган тепаликлар географик ҳолатини тасвир қилган қурилиш материаллари(ёғоч, новда, қабиғи, қамиш ва лой)дан қурилган Дарбазақир-1,2 манзилгоҳлар овчилар ва термачилар манфаатларига хизмат қилган(10-С.180-182). Манзилгоҳларнинг жойлашиш ўзанлар динамикаси натижасида бир-бирига уланиб кетган сув ҳавзалари иктисодий омилларни ҳосил қилган. Қуйи Зарафшон водийси неолит даври манзилгоҳларнинг жойлашиши географик кенгликни ҳосил қилган, Жанубий Оқчадарё ҳавзасида эса Жонбос-4 манзилгоҳи овчилари ва термачилари Шўраҳон ва Султон Увайс оралиғида чекланган худудда этник муносабатларни олиб борганлигини қайд қилиш жоиз. Жанубий Туркменистон Копетдоғ олди этаклари(Жойтун), Мурғоб воҳаси атрофлари (Чакмоқлитепа) неолит даври аҳолиси паҳса ва гувалақдан тикланган бир-бирига уланиб кетган квадрат шаклда уй-хоналарда истиқомат қилган уруғ жамоалари хонаки чорвачилиги, кўптармоқли хунармандчилик ва “қайр” зироатчилиги билимини Ўрта Осиё минтақасида олиб борган илк зироатчилар бўлиб, лой меъморчилиги билимини қўшни тарихий-географик худудларга ёйилиш маркази вазифасини бажарган(11-С.5-210). Ўрта Осиё жанубий худуди табиати жихатидан иссиқ бўлиб, Шарқ дунёсини иссиқ минтақаси таркибида жойлашганлиги туфайли бошқа худудларга қараганда эрта бинокорлик билимини ихтиро қилиб, ўтроқ ҳаёт турмуш тарзи асосида кундалик фаолиятларни олиб боришига замин бўлган. Оқчадарё ирмоғи шаҳобчалари ҳамда, Сирдарёнинг Эскидарёлиқ, Жонадарё, Қувондарё ва Инқордарё ирмоқлари ҳаракатлари натижасида Шарқий Оролбўйи сернам ва серунум шарқий текислиги шароитида ибтидоий овчиларни ворислари табиий ресурслардан фойдаланиб, хўжалик соҳасида касби-корларни географик хусусиятдан келиб чиқиб, ривожлантириш баробарида кейинги тарихий даврда қўшни худудлари сари тарқалиш объекти бўлган.

ХУЛОСА

Тадқиқот натижалари Қуйи Амударё худудининг палеогеографияси инсоният тараққиёти ва ижтимоий-иқтисодий жараёнлар билан узвий боғлиқ эканини кўрсатди. Бу худуддаги археологик топилмалар — хусусан, Бурли-3 ва Жонбос-4 манзилгоҳлари — мезолит ва неолит даврларида одамзотнинг табиий муҳитга мослашишини, ундан оқилона фойдаланган ҳолда турмуш тарзини йўлга қўйганини намоён этди. Амударё ва унинг ирмоқлари, сув ҳавзалари, Қизилқум ва Сарикамиш худудларидаги ўзгаришлар одамларнинг етакчи жойлашув стратегиясига таъсир қилган. Бу жараёнлар нафақат қадимги аҳолининг касб-хунарлари ва ижтимоий муносабатларини шакллантирган, балки кейинги этник ва маданий ривожланишга ҳам асос солган.

Мазкур тадқиқот Қуйи Амударё археологияси ва палеогеографиясини ўрганишда янги йўналишлар ва ёндашувларни илгари суради. Кейинги босқичларда худуднинг аниқ хронологиясини яратиш ва рақамли моделлар асосида географик таҳлилларни чуқурлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Иқтибослар / References / Сноски

1. Виноградов А.В, Итина М.А, Кесь А.С, Мамедов Е.Д. Палеогеографическая обусловленность расселения древнего человека в пустынях Средней Азии//Первобытный человек, его материальная культура и природная среда в плейстоцене и голоцене - М,: Наука, 1974.
2. Виноградова Е.А. Первые палеолитические находки в Султануиздаге//Приаралье в древности и средневековье.-М, Наука, 1998.
3. Толстов С.П Древний Хорезм.-М, МГУ, 1948
4. Баратов П, Маматкулов М, Рафиқов А. Ўрта Осиё табиий географияси-Тошкент, Ўқитувчи, 2002.
5. Средняя Азия в эпоху камня и бронзы –М-Л, Наука, 1866.-С. 143-144
6. Итина М.А. История степных племен Южного Приаралья//ТрХАЭЭ-М, Наука, 1977, Т-Х.
7. Виноградов. А.В. Древние охотники и рыболовы Среднеазиатского междуречья.-М, Наука, 1981. –Вып.Х111.
8. Итина М А. Памятники эпохи неолита и бронзы//Древности Южного Хорезма.-ТрХАЭЭ, -М, Наука, 1991.-Т. ХУ.
9. Вайнберг Б.И. Куюсайской культуры//Кочевники на границах Хорезма.-М, Наука, 1979.
10. Холматов. Н. Окчадарё ҳавзаси неолит даври хусусида//Хоразм тарихи.Замонавий тадқиқотларда.-Тошкент-Урганч, Наврўз. 2019.
11. Массон В.М. Поселение Джейтун(проблема становления производящей экономики . -Л, Наука, 1971, МИА-№180.

«MAMUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HОMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000